

Штрихи

Тетяна Лебединська, Микола Сулима

УДК 82(091) "Т.Г.Шевченко"

ПРО ОДНУ СУДОВУ СПРАВУ (ЗА "СУДЕБНЫМ ВЕСТНИКОМ" №269 ВІД 10 ГРУДНЯ 1867 Р.)

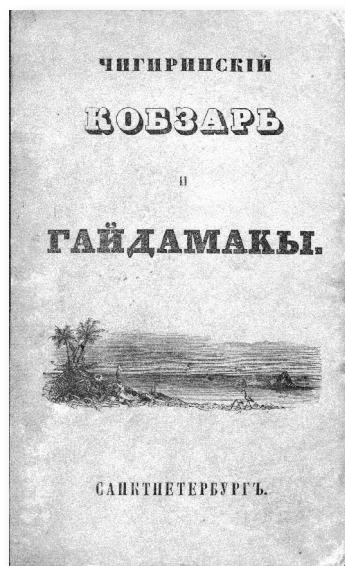
У повідомленні йдеться про багаторічний судовий процес щодо літературної спадщини Т. Шевченка, зініційований видавцем І. Лисенковим.

Ключові слова: літературна спадщина Т. Шевченка, авторське право, цілісність тексту.

Tetiana Lebedynska, Mykola Sulyma. On one legal case (based on the materials of "Sudebny Vestnik" ["The Forensic Bulletin"], no. 269, 10th December 1867)

The paper focuses on a protracted trial concerning the literary heritage by T. Shevchenko which was actuated by the publisher I. Lysenkov.

Key words: literary heritage, T. Shevchenko, copyright, text integrity.

1840 року в друкарні Є. Фішера (Санкт-Петербург) побачила світ збірка поезій Т. Шевченка "Кобзарь". Наступного року з'явилася друга книжка його творів під назвою "Гайдамаки". 1844-м роком датується збірка Т. Шевченка "Чигиринский Кобзарь и Гайдамаки", яка вмістила дві попередні книжки поета (800 прим. "Гайдамак", куплені І. Лисенковим, були переплетені з "Кобзарем" 1844 р.). У 1860 р. був надрукований "Кобзар" за фінансової підтримки П. Семеренка. Особливо урожайним був 1867 рік, коли були видані збірки Т. Шевченка "Чигиринский Кобзарь", "Чигиринский торбанист-певец" з паралельним текстом українською та російською мовами¹, а також найповніший на той час "Кобзарь" – дітище Д. Кожанчикова.

До видання книжок "Чигиринский Кобзарь и Гайдамаки", "Чигиринский Кобзарь" та двомовного "Чигиринского торбаниста-певца" був причетний книговидавець І. Лисенков (Лисенко). Посилаючись на дарчий напис, зроблений Т. Шевченком на "Кобзарі" 1840 р., який свідчив, що поет передає І. Лисенкову право друкувати його твори "в вечное и потомственное владение" (напис датований 8 лютого 1843 р.), І. Лисенков 6 червня 1867 р. подав позов до Д. Кожанчикова з вимогою виплатити йому 3750 рублів за передрук творів Шевченка, права на які йому передав автор. І. Лисенков до свого позову додав дарчий напис Т. Шевченка, дозвіл цензора П. Корсакова на друкування "Кобзаря"

¹ Російський переклад творів Т. Шевченка, П. Гулака-Артемівського та І. Котлярівського, що ввійшли до "Чигиринского торбаниста-певца", здійснила Ольга Олександрівна Лепко (дівоче прізвище Соколовська; 1837–1905), вихованка Київського інституту шляхетних дівчат, поетеса, що друкувалася в "Будильнике", "Искре" та інших виданнях.

1844 р., примірник “Кобзаря” 1840 р., примірник “Кобзаря” П. Семеренка, примірник “Кобзаря” 1867 р., примірник “Кобзаря” Д. Кожанчикова, а також своє оголошення про його права на друкування творів Т. Шевченка, опубліковане 20 липня 1867 р. в газеті “Северная почта”. Позов І. Лисенкова вивчав присяжний повірений Спасович. У своєму письмовому висновку він висловив сумнів щодо автентичності дарчого напису Т. Шевченка, додавши, що передача прав не оформлена за встановленим зразком. Він також указав, що І. Лисенков мав опублікувати своє оголошення у пресі впродовж року після смерті Т. Шевченка, а не через п’ять років після неї. Присяжний повірений зазначив, що 8 віршів, які входили до “Кобзаря” 1840 р., складають менше третини “Кобзаря” Д. Кожанчикова. І. Лисенков 22 серпня 1867 р. запропонував запросити у свідки власників друкарень Х. Гінце й Ю. Штрауфа, а також книгопродавців, які могли б підтвердити автентичність напису. І. Лисенков уважав, що видані ним і продані ще за життя поета книжки також підтверджують його право на власність. Спростовуючи висновок Спасовича, І. Лисенков посилається на акт від 8 лютого 1843 р., де говориться: “Я, нижеподписавшийся, продал в вечное и потомственное владение моё собственное сочинение С.-Петербургскому книгопродавцу Ивану Тимофеевичу Лысенкову стихотворение на малороссийском языке 1) “Кобзарь” и 2) “Гайдамаки” и сим обязываюсь, что кроме книгопродавца Лысенкова ни я сам, Шевченко, ни даже никто из моих наследников сего сочинения печатать права не имеют. Следующие за это деньги сполна получил, если же оные сочинения без ведома его, Лысенкова, напечатаю, то обязан заплатить ему, Лысенкову, тысячу пятьсот рублей серебром неустойки. В чем и свидетельствую собственноручно подписью. Т. Шевченко”. Акт засвідчив Семеново-Кротаєвський. І. Лисенков до цього акту додав ще й таку записку: “Петр Александрович, потрудитесь подписать на “Кобзаре” позволение для второго издания. Преданный Вам Т. Шевченко”. Натомість Спасович надав Окружному суду умову, датовану 16 травня 1867 р., складену між Д. Кожанчиковим і колежським асесором М. Лазаревським, яка засвідчувала продаж М. Лазаревським доручення Д. Кожанчикова, одержаного від спадкоємців Т. Шевченка (воно було засвідчене Канівським повітовим судом 20 березня 1861 р.), яке надавало йому право видати всі твори поета в кількості 3000 прим. (ні М. Лазаревський, ні родичі не мали права продавати чи видавати ці твори впродовж двох років – від 1 квітня 1867-го до 1 квітня 1869 р.). Д. Кожанчиков зобов’язувався заплатити М. Лазаревському чи вказаній ним особі 600 р. сріблом.

10 листопада 1867 р. Санкт-Петербурзький Окружний суд вирішив, що права І. Лисенкова поширюються лише на “Кобзарь” 1840 р. та додані до нього “Гайдамаки”. Від 1867 р. права на видання творів Т. Шевченка, згідно з дорученням, яке М. Лазаревський одержав від родичів поета і продав Д. Кожанчикову, належать Д. Кожанчикову. Отож Окружний суд 4 жовтня 1867 р. визнав позов І. Лисенкова таким, що не заслуговує на увагу.

І. Лисенкова таке рішення, звичайно ж, не влаштувало, і він подав апеляцію, в якій наполягав на тому, що введення придбаних ним творів Т. Шевченка до “Кобзаря” Д. Кожанчикова є контрафактним і що його позов справедливий. Він також не визнав угоди між Д. Кожанчиковим і М. Лазаревським, а ще вважає, що “Кобзарь” і “Гайдамаки”, ним видані, становлять собою цілість і, позаяк увійшли до “Кобзаря” Д. Кожанчикова без жодних змін, то пункт авторського права про дві третини оновлення на них не поширюється. І. Лисенков також пише, що в “Кобзарі” Д. Кожанчикова твори Т. Шевченка, включені до виданих ним, І. Лисенковим, книжок, становлять 210 стор.; майже стільки ж сторінок становлять твори, додані Д. Кожанчиковим, і це також слугує свідченням контрафактності.

Свої міркування І. Лисенков підтримав оголошеннями про продаж виданих ним книжок Т. Шевченка в Санкт-Петербурзькій періодичній пресі.

А тим часом справу І. Лисенкова було передано до Харківської судової палати. 21 серпня 1870 р. присяжний повірений Спасович за дорученням Д. Кожанчикова склав довідку, в якій доводив, що в “Кобзарь” Д. Кожанчикова додано ті твори Т. Шевченка, на які претензії І. Лисенкова не можуть поширюватися, бо поет має спадкоємців, які й володіють правами на ті твори. Нині ж може йтися про зміст не окремих творів Т. Шевченка, а цілої книжки, якою, по суті, і є “Кобзарь” Д. Кожанчикова, адже книжка вміщує в чотири рази більше творів поета, ніж у виданні І. Лисенкова.

Судова палата рішенням від 28 листопада 1870 р. призначила експертів у цій справі – О. Пипіна, М. Некрасова й М. Костомарова. О. Пипін доводив, що “по всем существенным чертам своего содержания и внешней формы старые и позднейшие стихотворения, собранные в издании 1867 г., составляют вполне однородное целое. “Кобзарь” 1867 г. есть не случайный сборник, как те “собрания сочинений”, в которых помещаются самые разнородные сочинения писателя, соединяемые только одним его именем. Напротив, это есть собрание произведений, совершенно однородных, где ни основное содержание, ни манера писателя не изменились, и где они только развиваются с большей полнотой и определённостью. К этим соображениям о тесной внутренней связи между стихотворениями Шевченко в издании 1867 г. и стихотворениями, напечатанными в 1840 г., присоединяется наконец-то важное обстоятельство, что эту связь между ними предполагал несомненно и сам писатель”. Подібне розуміння творчої спадщини Т. Шевченка висловив і М. Некрасов, доводячи, що без вірша “Думи мої, думи”, який відкриває “Кобзарь” 1840 р., не можна було друкувати “Кобзарь” 1867 р. Про внутрішній зв’язок творів Шевченка говорив і М. Костомаров. Він уважав, що “напечатанное в издании 1840 г. по справедливости может показаться как бы предисловием к тому, что находится в последнем издании”.

Судова палата не взяла до уваги додаткових клопотань І. Лисенкова, датованих 17 жовтня 1870 р. та 30 січня 1871 р., усе більше схильючись до того, що його права можуть поширюватися лише на 8 віршів Т. Шевченка, уведених до “Кобзаря” 1840 р., отож підстав для виявлення контрафакції в “Кобзарі” Д. Кожанчикова немає. Суд ухвалив рішення: “В иске Лысенкова к Кожанчикову отказать. Решение Санкт-Петербургского окружного суда оставит в своей силе, а судебные издержки и вознаграждения за ведение дела возложить на Лысенкова”. Дата завершення цієї судової тяганини – 4 січня 1873 р.

Як бачимо, твори Т. Шевченка були досить популярними в царській Росії – настільки, що могли приносити прибуток їхнім видавцям. Свідченням цього і стала тривала судова тяганина між І. Лисенковим та Д. Кожанчиковим, у якій змушені були брати участь поважні вчені та письменники О. Пипін, О. Некрасов і М. Костомаров, що виявили глибоке розуміння творчості геніального українського поета. Оповідь про цей процес має продемонструвати нинішнім хулителям Шевченка, які піддають сумніву значення його поезії, прози та драматургії, що все, ним написане, не було штучно роздуте нащадками, а від самого початку розумілося як щось унікальне, як голос закріпаченого, але нескореного народу, готового виборювати свою свободу, здатного до самостійного і щасливого життя.

Отримано 13 серпня 2013 р.

м. Санкт-Петербург – м. Київ